

Jordi Sabater
Anne-Margrethe
Sønneland

Més enllà de la globalització: nous escenaris per a les polítiques socials

Resum

La nostra és una societat cada cop més global, però alhora més diversa. Els processos de canvi experimentats en els darrers anys, no generen una realitat més uniforme, sinó més heterogènia. La globalització universalitza i concentra el poder, però alhora fragmenta i impulsa processos de descentralització i de conflictivitat territorial. L'article pretén realitzar una visió panoràmica dels canvis i dels reptes fonamentals de la nostra societat actual. El pas a una societat postindustrial i les transformacions dels àmbits laboral, familiar, demogràfic i cultural són fonamentals per entendre les dificultats, la necessitat de reforma i l'emergència de noves polítiques socials.

Paraules clau

Desigualtat, Diferència, Diversitat, Economia global, Estat del benestar, Estat-nació, Família, *Glocalització*, Identitat, Multiculturalitat, Societat postindustrial, Societat salarial

Más allá de la globalización: nuevos escenarios para las políticas sociales

La nuestra es una sociedad cada vez más global, pero al mismo tiempo más diversa. Los procesos de cambio que estamos experimentando en los últimos años, no están generando una realidad más uniforme, sino más heterogénea. La globalización universaliza y concentra el poder, pero al mismo tiempo fragmenta e impulsa procesos de descentralización y de conflictividad territorial. El artículo pretende realizar una visión panorámica de los cambios y de los retos fundamentales de nuestra sociedad actual. El paso a una sociedad postindustrial y las transformaciones de los ámbitos laboral, familiar, demográfico y cultural son fundamentales para entender las dificultades, la necesidad de reforma y la emergencia de nuevas políticas sociales.

Palabras clave

Desigualdad, Diferencia, Diversidad, Economía global, Estado del bienestar, Estado-nación, Familia, *Glocalización*, Identidad, Multiculturalidad, Sociedad postindustrial, Sociedad salarial

Beyond globalisation: new scenarios for social policies

Our society is becoming ever more globalised, yet at the same time, more diverse. The changes we have gone through recently are not creating a more uniform way of life, but one that is more divided. Globalisation universalises and concentrates power, while fragmenting, encouraging de-centralisation and conflicts over territory. The article aims to give a panoramic view of the changes and basic challenges faced by today's society. The move to a post-industrial society and the transformation of the workplace, family, demographics and culture are essential to understanding the difficulties, the need for reform and the emergence of new social policies.

Key words

Inequality, Difference, Diversity, Global economy, Welfare state, Nation-state, Family, *Glocalization*, Identity, Multiculturalism, Post-industrial society, Wage-earning society

Autor: Jordi Sabater i Anne-Margrethe Sønneland

Article: Més enllà de la globalització: nous escenaris per a les polítiques socials

Referència: Educació Social, núm. 43 p13-36.

Adreça professional: Jordi Sabater: EUTSES-FPT Universitat Ramon Llull, Barcelona. jsabater@peretarres.org Anne-Margrethe Sønneland: Diakonhjemmet University College, Oslo

Un nou món global i divers

La globalització universalitza i concentra el poder, però alhora fragmenta i impulsa processos de descentralització i de conflictivitat territorial

La nostra és una societat cada cop més global, però alhora més diversa. Els processos de canvi que anem experimentant en els darrers anys, no generen una realitat més uniforme, sinó més heterogènia, malgrat la indubtable mundialització de productes i icones culturals occidentals. Allò que emergeix no és un sol món cosmopolita, sinó un sol món mercantil, en el qual allò global i allò local s'interrelacionen. La globalització universalitza i concentra el poder, però alhora fragmenta i impulsa processos de descentralització i de conflictivitat territorial. A més, modifica l'escenari en el qual es configuren les adscripcions identitàries. La nostra realitat és cada cop menys una seqüència d'identitats que s'exclouen i més una convivència conflictiva d'identitats múltiples. El *nosaltres* s'amplia, se'n fa problema i la seva continuïtat i components han de competir en un mercat cada cop més obert i asimètric de narratives identitàries (Beck, 1999). Així, les qüestions simbòliques i culturals i les relacionades amb el reconeixement de la diferència prenen una especial rellevància. Marxistes i lliberals es van equivocar: el present - i almenys el futur immediat - és presidit per les tensions territorials, els conflictes identitàris i culturals, les diferències que es converteixen en desigualtats i els enrocs defensius a l'entorn de la tradició. Així, al repte global de com i en quina direcció governar els processos de globalització, s'afegeix el repte local de com gestionar comunitats cohesionades malgrat la seva creixent diversitat, de repensar les bases de la convivència.

El nostre món és també divers perquè el canvi s'ha convertit en la seva essència. Res no dura, tot flueix. Zygmunt Bauman ha encertat amb la metàfora apropiada per definir aquests nous temps: la modernitat líquida (Bauman, 2000). Els treballs no són per a tota la vida, ni les relacions, ni els llocs, ni les competències adquirides en el sistema educatiu, ni les comunitats, ni les fonts de sentit de pertinença, ni els valors rellevants, ni els factors de seguretat perquè els riscos es modifiquen, ni els mateixos límits i funcions dels Estats. No ha existit mai una societat estàtica i uniforme, però l'actual és especialment dinàmica i heterogènia. Polítiques i accions pensades des de la lògica d'un sol model de ciutadà ja no eren molt útils en el passat, però ara resulten del tot obsoletes. Cal adaptar-les, i adaptar-nos, al canvi constant, a la diversitat creixent, com factors estructurals que són de la nova societat que va sorgint.

Per altra banda, per a molts la globalització implica el final o una molt greu amenaça per als Estats del benestar. Uns, els fonamentalistes del neoliberalisme celebren el suposat final de l'Estat regulador i intervencionista i el nou regne del mercat sense controls ni límits. Uns altres, intenten convertir els Estats del benestar en fortaleeses per atrinxerar-se darrere de les seves muralles davant el vendaval globalitzador. Sens dubte hi ha sòlids elements per sostenir que el model neoliberal de globalització erosiona els pilars sobre els quals es va construir l'Estat de benestar clàssic, però com argumentarem més endavant, no és l'únic factor, ni impedeix que alguns països continuïn fruit de generosos Estats del benestar compatibles amb economies obertes i competitives.

La qüestió clau és que el món que va donar origen a l'Estat del benestar ja no existeix. El seu desenvolupament va respondre a les necessitats, problemes, conflictes i demandes d'una determinada fase del capitalisme industrial. La seva va ser una època de plena ocupació; de relacions socials fordistes; de *forts* moviments obrers; d'una divisió sexual del treball que tendia a reduir les dones a l'espai domèstic de reproducció social – en major o menor grau, segons els països-; d'una piràmide d'edat relativament jove; de l'Estat-nació com a model territorial hegemònic, i d'una cultura política que demandava un Estat intervencionista, que considerava que l'eficàcia econòmica i el progrés social no eren incompatibles a curt termini, i feia de valors com la igualtat i la solidaritat eixos vertebradors de la legitimitat democràtica.

En canvi, les bases materials de les nostres societats són capitalistes però ja no industrials; els mercats de treball s'han transformat enormement, com les famílies i els rols de gènere; la població *envelleix*; l'Estat-nació es veu erosionat per lògiques i pressions globals i locals; emergeixen demandes de reconeixement que no eren presents en l'agenda de les polítiques socials clàssiques; i es posa en qüestió la mateixa cultura política de l'Estat del benestar. Els *antics* riscos i necessitats prenen formes diferents i se n'afegeixen de nous; els eixos de desigualtat s'amplien i, tanmateix, continuem operant amb instruments del món anterior. Aquesta és la qüestió fonamental: tenim una nova societat gestionada per velles institucions que es basen al seu torn en vells paradigmes.

No hi ha dubte que les crisis econòmiques han influït i influeixen en les dificultats de les polítiques socials de l'Estat del benestar clàssic. La que va tenir el seu detonant en la crisi del petroli de 1973 i va acabar amb dues dècades de gran creixement, l'*època daurada* del capitalisme del benestar, va generar importants problemes fiscals i l'adopció de polítiques restrictives i alliberadores. Però, sobretot, va significar un canvi d'hegemonia ideològica: Keynes va deixar pas al monetarisme; les tesis socialdemòcrates o socialcristianes, al neoliberalisme. Des d'aleshores el pensament dominant, amb la voluntat totalitària de ser únic, ha girat al voltant de les virtuts d'allò privat i els vicis d'allò públic. L'explicació de la crisi es va centrar en l'augment dels costos salarials i socials que provocaven les polítiques socials keynesianes. L'Estat del benestar, de ser la solució, va passar a ser el problema. Per recuperar la rendibilitat del capital i així generar un nou període de creixement, el neoliberalisme imperant predicava la necessitat universal de desregular els mercats, reduir la pressió fiscal i els costos laborals, disminuir el paper de l'Estat i liberalitzar l'economia. Tot això significava modificar el pacte social de postguerra sobre el qual es va construir l'Estat del benestar.

L'Estat del benestar, de ser la solució, va passar a ser el problema

Més de dues dècades després, la crisi econòmica actual mostra els efectes devastadors dels mercats financers sense control, fins al punt que està provocant un cert canvi de tendència cap a un més gran intervencionisme estatal, en un escenari en el qual els conflictes distributius seran cada cop més importants.

Els reptes de l'Estat del benestar no són conjunturals sinó estructurals

Però la necessària reforma de les polítiques socials transcendeix les oscil·lacions econòmiques. Els reptes de l'Estat del benestar no són conjunturals sinó estructurals. Com s'està duent a terme el pas a una societat postindustrial, la transformació de l'ocupació i el treball, el canvis demogràfics i en les estructures familiars, la modificació de les relacions de gènere, les noves migracions internacionals, la crisi dels paradigmes ideològics i de la cultura política lligats a l'Estat social i, també la direcció neoliberal de la globalització, són algunes de les principals dimensions que generen una realitat molt diferent a la de la dècada dels cinquanta i els seixanta del segle XX.

En aquests nous escenaris mantenir els objectius dels Estats del benestar que es van desenvolupar després de la segona postguerra mundial exigeix una profunda revisió dels seus instruments, prioritats i lògiques. Des de ja fa uns quants anys s'estan reestructurant algunes polítiques socials com les de protecció social i n'emergeixen de noves, com les polítiques actives d'ocupació o les de gènere, amb diferents enfocaments i resultats (Adelantado i Gomà, 2000). Però el gran repte dels nostres temps, si es vol continuar defensant els principis normatius de l'Estat del benestar clàssic, és construir un nou pacte social, repensar conceptes claus com el de ciutadania o igualtat, configurar nous marcs polítics i institucionals.

L'acció socioeducativa es troba immersa plenament en tot aquest procés. Les implicacions d'aquests nous escenaris afecten les polítiques socials, obliguen a debatre i posicionar-nos sobre quin model de societat i benestar volem i, per tant, modifiquen no solament el context sinó també els mateixos fonaments sobre els quals s'ha desenvolupat l'Educació Social i el Treball Social. La lluita, la vella lluita contra la desigualtat i l'exclusió exigeix afrontar els reptes d'un món cada cop més global, però més asimètric; d'un món cada cop més divers, però amb lògiques dominants que parteixen de la uniformitat i tendeixen a convertir la diferència en desigualtat. Un desafiament que cal convertir en oportunitat.

En aquest text pretenem realitzar una visió panoràmica dels canvis i dels reptes fonamentals de la nostra societat actual. Des d'un enfocament fonamentalment polític, el nostre objectiu és proporcionar el marc general on situar les altres aportacions més específiques d'aquest monogràfic. Així, primer analitzarem què significa i quin és l'impacte de la globalització en els diferents Estats del benestar, per després argumentar que tot i que importants, els processos globalitzadors no són les úniques dimensions de canvi. Ben al contrari, el pas a una societat postindustrial i les transformacions dels àmbits laboral, familiar, demogràfic i cultural són fonamentals per entendre les dificultats, la necessitat de reforma i l'emergència de noves polítiques socials.

La globalització és la causa de la reestructuració dels Estats del benestar?

La globalització és l'explicació de la crisi de l'Estat del benestar? En una economia global els pocs que a escala del conjunt del planeta *fruïem* d'un Estat social, ja no podem continuar tenint com fins ara una sèrie de drets socials que, amb totes les limitacions que es vulgui, permetien uns alts nivells de seguretat i cohesió social, d'oportunitats vitals i de promoció social, sense obstaculitzar un creixement econòmic sense precedents, al contrari, contribuint-hi? Si volem ser competitius hem de renunciar a mercats de treball regulats, a garanties de renda davant els riscos socials, a la redistribució de la riquesa a través de polítiques fiscals progressives i del creixement de la despesa social, a serveis públics universals i de qualitat? La resposta a aquests interrogants és en termes generals i, evidentment amb matisos, negativa. Totes les evidències empíriques ens mostren que no hi ha una contradicció necessària entre economies obertes a un mercat mundial i el manteniment i, fins i tot, l'impuls de polítiques de benestar social. La qual cosa no significa que l'impacte de la globalització sigui irrellevant, ni una mera coartada per justificar polítiques restrictives. En altres paraules, en un marc de reestructuració dels Estats de benestar clàssics, la globalització importa, certament, però juntament amb altres factors de canvi, els quals, com ja hem apuntat, analitzarem més endavant. I si importa és, sobretot, per com s'està gestionant i impulsant. El problema és el model de globalització que s'ha adoptat; el problema, dit d'una altra manera, és el neoliberalisme imperant en les ja gairebé tres últimes dècades.

El problema és el model de globalització que s'ha adoptat

Però hi ha una qüestió prèvia a la discussió sobre l'impacte de la nova economia global sobre les polítiques de benestar que requereix la nostra atenció: Què hem d'entendre per globalització? Quins són els seus components? Quins efectes econòmics, socials, polítics i culturals la caracteritzen? El problema no és secundari ni un tema acadèmic que només hagi d'interessar als especialistes. Si no som capaços de comprendre la complexitat i els límits del procés globalitzador, si no podem precisar amb rigor i fonament de què parlem quan parlem de globalització, continuarem presoners de tòpics, mites i confusions que ens impediran una correcta anàlisi de la realitat i amb això el disseny de polítiques i accions ineficaces, si no equivocades.

Però la tasca no és fàcil perquè, malgrat tot allò que s'ha escrit els darrers anys sobre la globalització, o potser per això mateix, se l'entén de maneres molt diferents i contradictòries: no hi ha un consens científic sobre el seu significat, components i impactes. A més, l'enorme literatura que ha generat no solament presenta nivells d'anàlisi molt desiguals, sinó que tendeix a ser força imprecisa en la seva terminologia i fonaments teòrics i, massa sovint, posa al sac de la globalització *mercaderies* que no li corresponen, responsabilitats que no li competeixen, almenys directament. (Berger i Huntington, 2003; Held i McGrew, 2007; Sassen, 2007). Com afirma Larry Ray (2007) una bona part de la bibliografia existent, consisteix en una sèrie de descripcions més o menys teoritzades que no formen part, ni acaben de contribuir a la construcció d'una base cohesiva d'investigacions sobre els efectes, naturalesa i trajectòria de la globalització.

Globalització continua essent un terme de límits imprecisos

És ben cert que dins d'aquesta gran heterogeneïtat de visions hi ha algunes tendències comunes. Així, resulta habitual presentar la globalització com el desenvolupament d'un espai mundial cada cop més unificat, al si del qual les fronteres entre països perden importància i el mercat de béns i serveis s'estructura de manera accelerada a escala del conjunt del planeta (Eriksen, 2001). El món global seria al seu torn molt més *petit* que el del capitalisme industrial, ja que gràcies a les noves tecnologies de la informació i la comunicació, les distàncies i el temps es comprimeixen. La globalització implicaria, per tant, una transformació en l'escala de l'organització humana que enllaçaria comunitats distants i expandiria l'abast de les relacions de poder a través de tot el món, de manera que en la majoria d'àmbits de l'experiència humana aniria desapareixent l'estricta separació que es presumia entre afers interns i externs, entre allò local i allò global, tot configurant-se una nova realitat que aniria molt més enllà de l'Estat-nació (Held, McGrew, Goldblatt i Perraton, 2006; Singer, 2004). Però a partir d'aquests mínims denominadors comuns, les discrepàncies es multipliquen. Per a uns, la globalització és fonamentalment econòmica, mentre que per a altres és un complex entramat de transformacions diverses i interrelacionades que afecten des del medi ambient als productes culturals. Per a uns, ens trobem davant d'un fenomen de caràcter universal i uniformitzador que imposa els valors, costums, mercaderies i icones culturals occidentals a tot el món; per a altres, la globalització universalitza però alhora fragmenta, i la proximitat i la simultaneïtat no produeixen res de semblant a una "cultura global" (Barber, 1995; Bauman, 1998; Castles i Davidson, 2000; Jones, 2008; Money i Evans, 2008; Ritzer, 2002 i Sassen, 2001). En definitiva, globalització continua essent un terme de límits imprecisos que gairebé tothom utilitza, però des de perspectives i amb intencions ben diferents, les quals van des de la seva utilització manipuladora com a amenaça per deteriorar els nivells de protecció social fins a les visions que la converteixen en una fórmula genèrica on incloure tots els mals del capitalisme. Almenys, en això, no hi ha dubte, la globalització és el regne de la diversitat.

Una varietat plena de discussions – massa cops implícites – que giren, en termes generals, al voltant de dos grans eixos vertebradors: el debat sobre si podem parlar veritablement d'un fenomen nou, d'una transformació revolucionària sense precedents, o si per contra a allò al que assistim és a la continuïtat de les tendències mundialitzadores i expansives característiques del capitalisme, això sí, amb nous mitjans que permeten uns resultats més eficaços; i el debat sobre en què consistiria i quina seria la naturalesa dels seus efectes en el benestar de la societat i els individus. Els dos debats estan, evidentment, interrelacionats, i reflecteixen no tan sols les diferents opcions ideològiques, sinó també la confusió analítica que continuen produint els profunds canvis que experimenten les nostres societats.

El conjunt d'aportacions a aquests debats resulta una embolicada selva on les sendes es bifurquen constantment o s'esvaeixen entre la vegetació, on les referències i instruments per orientar-se són poc fiables o útils i on no falten ni els perills, ni els riscos. Diversos autors han intentat classificar les diferents interpretacions, fer un mapa de la intricada selva del debat globalitzador. Com calia suposar, en aquest exercici de cartografia tampoc no hi ha consens, però

segurament un dels més aconseguits i eficaços és el proposat per David Held i Anthony McGrew (2007). Analitzant la literatura fonamental sobre el tema, arriben a la conclusió que hi hauria tres corrents principals, cadascuna amb les seves diferents variants: els *globalistes* o radicals, els *escèptics* i els *transformacionalistes*.

Per als *globalistes*, ens trobem en una nova època històrica, en la qual assistim a l'emergència d'un món sense fronteres. L'Estat-nació tradicional ja no tindria un paper rellevant en l'economia global, desplaçat per un nou actor fonamental, les corporacions transnacionals, les quals ja no operen sota regulacions nacionals, ni tenen una base nacional. Per tant, la globalització implica la *desnacionalització* (i desestatalització) de l'economia, que passa a articular-se a través de processos i transaccions internacionals. Dins d'aquesta perspectiva hi haurien dos corrents fonamentals: el neoliberal i el neomarxista. Per als primers, el domini del mercat sobre l'Estat és positiu i la globalització beneficia tots els països, tan rics com pobres, creant un nou ordre mundial que podrà fomentar la prosperitat gràcies a què el mercat no es veurà destorbat pels poders públics. En canvi, per als segons l'economia global crea i agreuja les desigualtats entre països pobres i l'actual globalització representa el triomf d'un capitalisme opressiu (Giddens, 1999).

Segons els *escèptics*, el diagnòstic dels *globalistes* és molt exagerat i allò que veiem no és un fenomen nou, ja que molts dels seus trets fonamentals són molt semblants als del capitalisme del segle anterior, i fins i tot l'economia actual seria menys oberta i estaria menys integrada que la d'aleshores. No estariem, per tant, davant d'un veritable procés de transformació, ja que les estructures bàsiques del sistema econòmic no han canviat i els Estats-nació segueixen sent els actors més importants en una economia que no és tan global com més internacional. Argumenten que el territori, les fronteres, els governs nacionals continuen tenint la primacia en la distribució i concreció del poder i la riquesa. La seva conclusió és que la idea de globalització en comptes d'ajudar-nos a comprendre la nostra realitat actual, serveix per legitimar el projecte neoliberal de creació d'un mercat lliure sense controls polítics i de consolidació del domini angloamericà en les principals regions econòmiques del món. Així, la *ideologia de la globalització* funcionaria com un mite que governs i polítics utilitzen per *disciplinar* els seus ciutadans i reconvertir-los en mercaderies en nom del capital (Bourdieu, 1998). Per a ells, en definitiva, no es poden equivocar les estratègies: són els Estats els que continuen tenint un paper clau en l'economia i d'ells encara depèn el tipus de política social que es desenvolupi

Finalment, els *transformacionalistes* conceben la globalització com una força transformadora responsable d'un *shake out* de l'ordre mundial i de les societats, economies i institucions de governament. La direcció en la qual anirà aquesta profunda sacsejada encara és incerta, ja que la de la globalització és una època plena de contradiccions. Però en tot cas, allò que seria segur és que les asimetries econòmiques, de poder i d'oportunitats vitals creixen tant entre els països com en el seu interior. La gran diferència pel que fa a situacions anteriors rau en què, a escala internacional, els governs nacionals ja no són els únics actors i s'han d'adaptar a una nova realitat en la qual la distinció entre allò

Hi hauria tres corrents principals, *globalistes*, *escèptics* i els *transformaciona-
listes*

domèstic i allò exterior cada cop és més equívoca. L'alternativa que tendeixen a proposar és l'adopció d'una democràcia cosmopolita fonamentada sobre uns drets fonamentals la garantia dels quals no depèn tant d'un (impossible) consens transcultural, sinó d'una configuració oberta i plural d'un conjunt de xarxes en el marc del qual es podria aconseguir un equilibri de poder pluridimensional entre nacions, organitzacions i persones (Held, 2003).

Les discrepàncies entre enfocaments són tan àmplies que seria absurd intentar aquí una síntesi interpretativa de la globalització. No és tampoc l'objectiu d'aquest article. Però sí que cal destacar algunes qüestions clau per al nostre tema.

1. Si alguna cosa caracteritza la nova economia global és la seva capacitat de funcionar com una unitat, en temps real i a escala planetària (Castells, 1996). La revolució de les noves tecnologies permet al capital una llibertat de moviment sense precedents i gairebé sense obstacles. La conseqüència ha estat el domini del capital financer, de l'economia especulativa sobre la productiva, i els seus efectes socials són i continuen sent greus, com demostra de manera incontestable i dramàtica, l'actual crisi econòmica. En aquest sentit, hi ha raons per sostenir el negatiu impacte de la globalització sobre els Estats del benestar. Les seves polítiques fiscals i socials es veuen limitades, si no erosionades, per un capital transnacional capaç d'imposar la seva lògica i els seus interessos. Però no oblidem que la volatilitat del "capitalisme de casino", els paradisos fiscals, les "bombolles especulatives", la manca de control públic sobre la gestió de les entitats financeres, tot això no ha estat fruit d'inexorables forces externes, sinó de polítiques que deliberadament han facilitat el domini aclaparador del capital financer i de la lògica del mercat sense restriccions. Les noves tecnologies han facilitat el procés, però no són la seva causa. Ni tampoc la globalització *per se*. Si volem buscar explicacions, si volem establir responsabilitats cal mirar cap a una altra banda: cap al model neoliberal imperant (Glyn, 2006).

No pocs autors
defensen que
més que de
globalització,
hauríem de
parlar de
regionalització

2. És indiscutible que el comerç internacional ha crescut enormement en les últimes dècades, però gairebé tota aquesta activitat comercial passa entre i dins de tres regions: la nord-americana liderada pels Estats Units, la Unió Europea i la del Pacífic asiàtic que fins ara tenia al Japó el seu centre hegemònic. Així, no pocs autors defensen que més que de globalització, hauríem de parlar de regionalització. No és cert que tots els habitants del planeta estem venent i comprant uns als altres: la nova economia pot ser que sigui global, però de cap manera planetària. La disminució d'aranzels s'ha portat de manera que beneficiï fonamentalment el *primer món*: en nom de la llibertat de moviments, els *acords internacionals* obliguen els països pobres a obrir les seves fronteres a l'exportació dels països desenvolupats, cosa que no impedeix que aquests mantinguin importants barreres directes i indirectes (com, per exemple, la Política Agrària Comuna de la Unió Europea) a la importació. El discurs neoliberal segons el qual una més àmplia llibertat de mercat portaria una societat més pròspera de la que se'n beneficiarien tant els de dalt com els de baix, es manifesta empíricament errònia (Ferguson, 2008). La creixent interdependència econòmica s'articula

asimètricament en una nova divisió internacional del treball caracteritzada per una arquitectura duradora, (la desigualtat sistèmica entre productors d'alt valor, productors de gran volum, productors de matèries primeres i economies marginals) i una geometria variable (la canviant posició dels països en la nova estructura reticular, la qual, destaquem-ho, depèn en gran mesura de decisions polítiques), que condueix a una gran polarització entre unes zones riques i amb abundant informació i unes zones empobrides, d'economies devaluades i socialment excloses (Castells, 1996; Eriksen, 2001).

D'aquesta manera, la globalització té uns clars guanyadors i uns clars perdedors i un dels més grans problemes rau en què aquests són moltíssims més i el seu nombre augmenta. La gestió neoliberal de la globalització ha generat una gran capacitat de producció de riquesa, però alhora un enorme increment de les desigualtats socials. Les nostres economies són cada cop més dinàmiques i productives (no sempre, tampoc), però les nostres societats són més inestables i excloents i la inseguretat col·lectiva i individual creix en un món on milions de persones es veuen sense present ni futur (una simple dada: al voltant del 45 % de la població mundial viu amb menys de dos dòlars per dia, que és el llindar que el Banc Mundial utilitza per mesurar la pobresa). Com argumenta Bauman (2004), l'actual model econòmic multiplica el nombre de persones que resten de manera indefinida fora del sistema productiu i les seves es converteixen en unes vides *gastades*, *perdudes*. Alhora que la llibertat de moviments de què gaudeix el capital i la nova elit global contrasta amb les creixents restriccions legals a l'entrada d'immigrants. Per a la majoria de persones del planeta, la suposada aldea global és un món ple de fronteres, filats i murs reals o virtuals.

Per a la majoria de persones del planeta, la suposada aldea global és un món ple de fronteres, filats i murs reals o virtuals

Des d'aquesta perspectiva, per tant, la globalització seria una forma extrema de capitalisme, les conseqüències econòmiques, humanes i socials de la qual socavarien no tan sols les bases de l'Estat del benestar, sinó les de la mateixa democràcia. El globalisme neoliberal significa un atac frontal a tres dels pilars sobre els quals s'han desenvolupat les democràcies del capitalisme del benestar en els darrers temps: la regulació política del mercat, l'estabilitat i la integració socials i l'esforç comú en el finançament públic a través dels impostos. Però el perill és més ampli; el nou ordre capitalista implica la separació de l'economia de la resta d'institucions socials, polítiques i culturals (Touraine, 2005). La finalitat d'allò social va aparellada amb la finalitat d'allò polític i al triomf, gairebé sense limitacions, de l'*homo economicus*.

Tot això és cert, però cal fer dues consideracions. La primera, és que de nou ens trobem que la qüestió no és la globalització, sinó les polítiques neoliberals que l'han dirigit i impulsat. La segona, és que si sembla clar que el model hegemònic de globalització té importants i negatives repercussions en el benestar humà en general i crea nous problemes globals (George i Wilding, 2002; George i Page, 2004), allò que no té fonament és l'argument de la incompatibilitat entre una economia globalitzada i el manteniment dels nivells de protecció social aconseguits pels països amb Estats del benestar.

especialment a Europa. Malgrat l'espectacular impacte a escala local de les estratègies deslocalitzadores de les empreses transnacionals a la recerca de mà d'obra més barata i de millors condicions fiscals, les dades evidencien que les economies del *primer món* competeixen entre elles i no amb les del *tercer món*. A més, els països escandinaus demostren que es poden tenir economies obertes al mercat mundial i Estats del benestar desenvolupats. Per tant, és possible afirmar que no és cert que la competitivitat exigeixi mercats desregulats, sous i impostos reduïts, polítiques socials febles i drets socials limitats. En això sí que sembla que tinguin raó els *escèptics* quan subratllen la importància que encara tenen les polítiques estatals i el paper legitimador de les estratègies alliberadores que juga el discurs sobre una globalització que obliga necessàriament a renunciar a les conquestes socials dels, almenys, cinquanta últims anys.

El món que
sorgeix no és un
espai comú
cosmopolita,
sinó un món
mercantil i
consumista que
no genera
vinculació
cultural

3. Encara que el component econòmic sigui central, si hom pot parlar de globalització, necessàriament cal fer-ho en plural. Els processos de globalització són diversos i entre ells destaca tot allò referent a la dimensió cultural i identitària. El volum, intensitat i velocitat de les comunicacions culturals s'han desenvolupat de manera exponencial; el consum de productes culturals occidentals s'ha estès per tot el planeta; les nostres vides cada dia que passa estan menys lligades a un sol lloc o com formula Ulrick Beck (1999) transitem de la topomonogàmia a la topopoligàmia, i les maneres amb què les persones construeixen les seves visions de la realitat i donen sentit al món que els envolta es configuren cada cop més interrelacionant-se amb idees i valors de molt diversos orígens. Tot això significa que ens trobem davant l'infantament d'una cultura global? Malgrat les aparences, la resposta no pot ser més que negativa. El món que sorgeix no és un espai comú cosmopolita en el qual convergeixen les cultures, sinó un món mercantil i consumista que no genera vinculació cultural. Al contrari, la globalització produeix una nova accentuació d'allò local i d'allò identitàri, una progressiva asimetria entre uns rics globalitzats que viatgen a través de la xarxa de ciutats globals, de *no llocs* (aeroports, hotels de luxe...) a altres *no llocs*, mentre la resta de la humanitat continua lligada al territori o intenta emigrar i es troba amb què per a les persones amb pocs o cap recurs la llibertat de moviment és una fal·làcia.

La diversitat
cultural no és un
ideal a
aconseguir, sinó
un procés
irreversible i
definitori de la
nostra època

Per altra part, els fluxos globals no dilueixen la importància de la identitat cultural i col·lectiva; de fet l'estan intensificant en modificar l'escenari en el qual es configuraven les adscripcions identitàries. No és tan sols que la inseguretat dels nous problemes i riscos globals fomentin respostes defensives d'enroc comunitari, sinó que, a diferència de la modernitat, la nostra realitat ja no és una seqüència d'identitats excloents, sinó una convivència conflictiva d'identitats múltiples, que hem d'aprendre a manejar si no volem caure en l'abisme de l'exclusió i la xenofòbia (Bauman, 2001; Sabater, 2005).

Actualment, la diversitat cultural no és un ideal a aconseguir, sinó un procés irreversible i definitori de la nostra època. Però no n'hi ha un, sinó diversos processos de multiculturalitat, cada un amb lògiques discursives, referències

contextuals i llenguatges predominants diferents: el produït pel pluralisme d'identitats culturals, l'associat a la immigració, el vinculat a la presència de diversos grups nacionals i el que és conseqüència dels efectes de la globalització (Zapata, 2004). Tanmateix, tots aquests processos coincideixen a posar sobre la taula una de les qüestions centrals de la nostra societat: com gestionar la diversitat cultural sense vulnerar els nostres valors democràtics i liberals.

La multiculturalitat no és, per tant, només conseqüència de la immigració, però sens dubte aquesta hi ha contribuït poderosament. És evident que els processos migratoris no són cap novetat; de fet són tan antics com la humanitat, i potser hi hagi hagut altres períodes amb més volum de desplaçaments. Però tots els indicis mostren que les noves migracions internacionals es converteixen en un dels principals factors de transformació social i política de les nostres societats. Així, els diversos països receptors d'immigrants es veuen abocats a la necessitat de definir i desenvolupar polítiques que gestionin aquest procés de transformació. El repte va més enllà d'un conjunt de mesures reguladores i *integradores*, ja que està directament relacionat amb qüestions tan delicades, i com acabem de veure tan importants, com són les relacionades amb la configuració d'identitats i els processos de construcció nacional i estatal. Davant d'aquesta creixent pluralitat cultural, els ciutadans ja no podem assumir que els paràmetres de la nostra identitat col·lectiva són fixos i indiscutibles: la immigració ens obliga a replantejar-nos els antics però fonamentals temes dels fonaments de la convivència; de com aconseguir estabilitat, cohesió i legitimitat reconstruint els vincles comunitaris de civilitat i tolerància a través dels conflictes i divisions causats per la pluralitat de valors i interessos; de qui té una expectativa legítima de ser acceptat com a membre de la comunitat política i cultural, i dels límits de la tolerància i el pluralisme. Tot això implica la necessitat de repensar les teories i els conceptes polítics que utilitzem i de redissenyar les polítiques públiques (Bauböck, Heller i Zolberg, 1996; Favell, 2001 i Sabater, 2007).

Tanmateix, tots aquests components de les transformacions globals no justifiquen un afebliment de l'Estat del benestar, sinó més aviat el seu enfortiment: la inexorable realitat multicultural exigeix polítiques d'acomodació que només es poden impulsar des de l'esfera pública. Però aquest enfortiment només pot passar per un canvi profund en la lògica de l'Estat del benestar clàssic, el qual havia tendit a confondre igualtat amb uniformitat. L'aspiració a una societat cohesionada i justa implica ara més que mai, ser capaços de fer compatibles el reconeixement de la diferència amb els principis igualitaris de redistribució, els drets socials amb els culturals.

4. La dimensió cultural ja ens ha posat sobre la pista d'una altra qüestió fonamental: el renovat auge dels *conflictes territorials*, la dialèctica que genera la globalització entre allò local i allò global. Aquestes dues dimensions no s'exclouen; ben al contrari, s'interrelacionen: els diferents processos de globalització *universalitzen*, però alhora fragmenten, mentre els fluxos globals són assequibles en allò petit, en la mateixa vida. És en aquest sentit

*Globalització, és
a dir, l'aparent
paradoxa que el
món global
reafirma allò
local*

que podem parlar de *glocalització*, és a dir de l'aparent paradoxa que el món global reafirma allò local (Robertson, 1992). Cosa que implica haver de pensar una acció social que vagi més enllà dels Estats-nació constituïts i, alhora, romangui enganxada al territori i permeti una participació directa dels ciutadans que en la seva majoria continuen sent locals i no globals.

Les conseqüències i la lògica polítiques que la *glocalització* suposa i provoca constitueixen un dels nuclis del canvi i del desafiament globalitzador. En l'anàlisi de la majoria dels autors que fan seu el concepte de globalització, la defineixen fonamentalment com la ruptura de la centralitat de l'Estat-nació com a espai tancat que delimitava les formes de vida i les actuacions humanes i polítiques. El seu argument consistiria en afirmar que la globalització creixent de les activitats econòmiques, dels mitjans de comunicació, de la delinqüència, del terrorisme i, fins i tot, dels riscos ecològics, erosiona el poder instrumental dels Estats-nació. Els fluxos globals de capital, béns, serveis, tecnologia, comunicació i poder reduiria, així, la capacitat de control estatal. Alhora que els processos migratoris i l'emergència de noves formes de vida transnacional constituïrien un xoc per a la *societat nacional*.

En conseqüència, els Estats-nació resultarien, valgui la imatge, massa *petits* (uns més que altres, òbviament). La mateixa construcció de la Unió Europea seria un bon exemple: els Estats europeus s'uneixen per tenir més força a escala planetària, però la constitució d'una entitat supranacional socava encara més la seva sobirania. Decisions estratègiques que afecten el benestar dels ciutadans les prenen empreses transnacionals o institucions internacionals, alhora que es multipliquen els fòrums multilaterals i tot i que, molt lentament, es va implementant un "dret cosmopolita".

Tanmateix, cal destacar que el marge de maniobra dels Estats en la societat global continua sent un tema controvertit. Per a uns, el poder econòmic i el poder polític s'estarien *desnacionalitzant* i fent-se difusos, de manera que els Estats-nació s'anirien convertint progressivament en institucions disfuncionals tant per a l'organització de l'activitat humana, com de l'econòmica. Dit d'una altra manera, assistiríem a la fi de l'Estat-nació i a l'inici d'un pròsper món de mercats lliures (Ohmae, 1995). Per a altres, els Estats ja no poden solucionar els problemes del nou ordre global i, per tant, fan falta institucions democràtiques de governament globals (Held, 1995). Però també hi ha molts autors que argumenten que els fluxos globals es troben mediat per institucions polítiques i econòmiques a escala nacional, cosa que de fet reforçaria l'Estat com a actor en el món global (Nordhaug, 2002).

No obstant això, res no indica, almenys per ara, que ens trobem davant d'un imminent fi de l'Estat. Una cosa és que els diversos processos globalitzadors hagin posat en qüestió la suposada existència d'espais nacional-estats tancats i plenament sobirans, i una altra és que els Estats hagin deixat de ser agents essencials de la vida política i econòmica i, fins i tot, impulsors d'una globalitat que els debilita. Sí que sembla que allò que s'està acabant és l'època de la "política internacional" en la qual els Estats dominaven

l'escenari de les relacions internacionals, i n'ergeix una de nova que alguns han anomenat "post-internacional", on els Estats han de *compartir* el poder amb organitzacions, empreses i moviments socials i polítics transnacionals en un complex entramat de diferents nivells d'acció i competència. És en aquest sentit que els Estats-nació, que han articulat el sistema polític de la modernitat, es veurien desafiats tant en la seva sobirania com en la seva legitimitat (Rosenau i Czempel, 1992).

Però no és només això. Zygmunt Bauman (1998) ha mostrat amb perspicàcia que un dels eixos centrals de desigualtat dels processos de globalització té a veure amb la nova extraterritorialitat del poder. Com ja hem comentat anteriorment, les noves tecnologies comprimeixen el temps i l'espai i permeten deslligar la presa de decisions de les construccions espai-temporals. Tant en l'època premoderna com en la moderna existia una connexió entre emplaçament físic i situació social i política. Contràriament, en la nostra realitat actual el poder es desvincula del territori, és a dir, el *poder global* s'allibera de les obligacions i dels costos humans del seu exercici. D'aquesta manera, les localitats perden la seva capacitat de generar sentit i de negociar significats, ja que aquests s'imposen des dels nous centres de poder extraterritorial. Aquesta asimetria entre els que tenen el poder sense pràcticament obligacions ni responsabilitats i els exclosos que no tenen pràcticament cap tipus de poder però se'ls atribueix tota la responsabilitat, és un dels components clau de l'impacte de les transformacions globals sobre els Estats del benestar. No és només que la lògica cohesiva i redistribuïdora de les polítiques de benestar es vegi amenaçada, no és només que els controls democràtics es dilueixin, sinó que s'està perdent el nexa entre pobresa i riquesa. Entre aquests guanyadors i aquests perdedors de la globalització, afirma Bauman, no hi ha ni unitat ni dependència i així es trenca el lligam que convertia la solidaritat en possible.

Per altra part, si en la nova realitat *glocal* els Estats resulten massa petits, alhora també són massa grans. Com hem vist, les transformacions globals lluny de difuminar allò local, ho reafirmen. A més, la *revolució tecnològica* impulsa un canvi en la gestió administrativa cap a formes de treball en xarxa i menys centralitzades, i les noves formes que adopten els problemes i conflictes socials i polítics obliguen a respostes més participatives, en les quals la proximitat és un element legitimador fonamental. En definitiva, l'Estat-nació es veu sotmès a pressions tant cap *amunt* com cap *avall*. I no oblidem que l'Estat del benestar clàssic es va definir i desenvolupar en l'espai de l'Estat-nació i no en el global ni en el local. El desafiament és complex i difícil perquè comporta descentralitzar i, alhora, transnacionalitzar les polítiques socials, compaginar el federalisme del benestar amb els drets socials cosmopolites, alhora que es *desnacionalitza* la concepció dels objectius i dels usuaris.

Aquesta asimetria entre els que tenen el poder els exclosos, és un dels components clau de l'impacte de les transformacions globals sobre els Estats del benestar

5. Una altra qüestió transcendental és la de la governació de l'economia global. En els últims temps institucions internacionals com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional o l'Organització Mundial del Comerç tenen una especial rellevància i, alhora, s'han multiplicat els fòrums i les trobades

mundials, més o menys formalitzats, on no solament es debat, sinó que es prenen decisions. Però aquest intricat conjunt d'organismes multinacionals és incapaç de regular el mercat global. Amb l'agreujant que no solament no pot, sinó que no vol: de fet, amb tots els matisos que es vulgui, la majoria absoluta d'aquestes institucions fan un paper decisiu en el desenvolupament d'un model neoliberal de globalització, imposant a les economies més febles polítiques restrictives i condicions draconianes. El seu model seria un mercat lliure de controls i traves i, en nom seu, han contribuït poderosament a *normalitzar* el discurs neoliberal com a quelcom natural i a legitimar les reformes restrictives de les polítiques socials en tot el món (Ferguson i Lavalette, 2006). En clau europea, la UE també ha estat un factor important en l'adopció de polítiques monetaristes i de contenció de la despesa social, malgrat l'adopció del principi de subsidiarietat. Els requisits de Maastricht i les posteriors polítiques d'austeritat i, fins i tot, decisions del Tribunal de Luxemburg han contribuït a la mercantilització dels sistemes de benestar dels països europeus.

Aquest “món desbocat” suposa un seriós perill no solament per als Estats del benestar, sinó per al progrés econòmic i la mateixa democràcia

La conclusió és clara: ens trobem davant d'un capitalisme globalment desorganitzat, davant d'un mercat cada cop més global però sense institucions reguladores globals. Aquest “món desbocat” (Giddens, 1999) suposa un seriós perill no solament per als Estats del benestar, sinó per al progrés econòmic – l'actual crisi financera n'és un exemple paradigmàtic- i la mateixa democràcia. La quimera neoliberal d'un mercat autorregulat, la seva concepció de la llibertat personal com a fonamentalment llibertat comercial (Harvey, 2005), la conversió en mercaderies dels éssers humans i els seus drets signifiquen una important amenaça per als Estats democràtics i socials, ja que sense un mínim de seguretat material no hi pot haver cohesió social ni llibertats polítiques.

En definitiva, la direcció neoliberal de la globalització és un problema important, que exigeix noves lògiques i noves estratègies. Cal desenvolupar polítiques multinivell, impulsar mecanismes institucionals per tal de controlar els efectes de la globalització financera, prendre's seriosament la cooperació per al desenvolupament, avançar cap a altres formes de democràcia cosmopolita i sobirania incloents, i sobretot cal reformular un Estat del benestar que vagi més enllà dels marges i de la lògica uniformitzadora dels Estats-nació. Però tot això no significa que la globalització sigui *el* problema. N'hi ha d'altres tant o més importants (Sabater, 2009; Sykes, Palier i Prior, 2001; Taylor-Gooby, 2004)

Un canvi d'època: el pas a una societat postindustrial

Si la globalització neoliberal és només part del problema, la transició envers una economia que ja no és fonamentalment industrial, resulta el component nuclear del procés de transformació de les nostres societats.

Davant la crisi econòmica dels setanta, els centres de poder econòmic van seguir diverses estratègies per tal de recuperar la rendibilitat del capital que passaven per reduir els costos de producció, augmentar la productivitat i ampliar el mercat. Fonamentalment van adoptar quatre vies complementàries: la desregulació dels mercats, la pressió per reduir els impostos directes i l'intervencionisme de l'Estat, i l'impuls de les noves tecnologies.

La revolució tecnològica que vivim des de fa ja més de dues dècades respon, per tant, a les necessitats i problemes d'una determinada fase del capitalisme, però la transformació que comporta implica profunds i duradors canvis i no només econòmics, sinó també socials, polítics i culturals. Deixant de banda el debat sobre si aquesta revolució tecnològica és comparable a la revolució industrial, allò cert és que l'accelerat desenvolupament de les tecnologies de la microelectrònica, la informàtica, les telecomunicacions i, fins i tot, l'enginyeria genètica, està produint l'emergència d'una nova economia, i amb ella d'una nova societat, que continua sent capitalista, però ja no industrial. La lògica d'aquestes noves tecnologies basades en la informació, implica i requereix modificacions en les estructures socials, en la gestió i organització de les empreses, en les competències exigides al *capital humà*, en la mateixa cultura del treball, en les relacions entre territoris i empreses – la idea de xarxa és molt més que una metàfora- i en els mecanismes i formes de fixació i control social, però també de cohesió i solidaritat. Genera i respon a demandes de flexibilitat en els processos productius, amplia els eixos de desigualtat i comporta nous tipus de risc social.

La revolució tecnològica ha implicat una substancial metamorfosi de les bases materials de la nostra societat, portant a la configuració d'una economia postindustrial (Esping-Andersen, 1999; Castells, 1996). El seu impacte es pot percebre en totes les activitats humanes: des de com ens comuniquem fins a com treballem, des dels nostres hàbits de consum fins a les nostres oportunitats vitals. Estar o no *connectat* s'ha convertit en un factor clau d'inclusió-exclusió social. I això val per a individus, grups i, fins i tot, territoris. Les transformacions socials, culturals i institucionals que necessita i produeix són ingents i d'una enorme importància. Assistim al naixement d'un nou món, els components del qual només comencem a entreveure, però ja són suficientment tangibles per obligar a canvis en les polítiques públiques i, fins i tot, en els paradigmes teòrics.

La revolució tecnològica ha implicat una substancial metamorfosi de les bases materials de la nostra societat

Entre els canvis socials que s'estan operant, un dels més decisius té a veure amb els mercats laborals i l'estructura ocupacional. No hem d'estranyar-nos: una nova economia sempre comporta noves divisions internacionals del treball i noves relacions socials.

La qüestió va molt més enllà de la *tercerització* de l'ocupació, tot i que aquesta no sigui un factor menor, però sí matisable: cal diferenciar els diversos tipus de serveis, i la intensitat i la mateixa realitat del canvi varia segons els països. Tanmateix, no cal dubtar-ne gens que els diferents processos de *terciarització* han modificat la qualitat, competències i oportunitats de treball, contribuint poderosament a una més gran diversitat d'escenaris laborals i ocupacionals.

En aquest context, un tema fonamental i controvertit és el de la denominada crisi de la societat salarial. Cap a finals dels vuitanta, una sèrie d'autors, des de la lògica de l'increment de la productivitat atès el desenvolupament tecnològic, es van dedicar a vaticinar el fi del treball: el futur que dibuixaven oscil·lava entre una utopia postindustrial d'oci i activitats creatives, a un infern gairebé apocalíptic d'atur i exclusió estructurals, però tenien en comú profetitzar la desaparició del treball remunerat i, en conseqüència, d'un dels nuclis sobre els que es fonamentaven les polítiques socials clàssiques de l'Estat del benestar existent (Rifkin, 1995).

L'empitjorament
de l'estructura
ocupacional és el
resultat de
determinades
decisions
polítiques

Tanmateix, els estudis empírics han demostrat que no hi ha una relació sistemàtica entre difusió de noves tecnologies i evolució dels nivells d'ocupació en el conjunt de l'economia. Sens dubte que l'expansió de les noves tecnologies redueix el temps de treball per unitat de producció, provoca desplaçaments de treballadors i elimina alguns llocs de treball, però també crea noves ocupacions. Com, alhora, tampoc no hi ha dubte que en els darrers temps s'està produint un important deteriorament de les condicions de vida i de treball de les classes treballadores i un progressiu creixement de la polarització social i la pobresa. Però la variable explicativa no és tecnològica sinó política. Si no s'ha de caure mai en la temptació del determinisme tecnològic, en aquest cas tampoc. L'empitjorament de l'estructura ocupacional no és una simple conseqüència de l'adopció generalitzada de les noves tecnologies de la informació, més aviat és el resultat de determinades decisions polítiques. No hi ha res d'irremeiable en la precarització del treball i en l'increment de les desigualtats. Com hem vist abans pel que fa a la globalització, el problema de fons ha estat i, almenys de moment, continua sent, l'enduriment de la lògica capitalista que es va iniciar, legitimat pel neoliberalisme, els anys vuitanta del segle XX.

Per tant, la manera com s'està gestionant el pas a una societat postindustrial, transforma la qualitat i la mateixa naturalesa del treball, de l'ocupació i de l'organització de la producció. L'escenari que s'ha anat configurant, no és el de la "fi del treball", sinó el d'un model de treball lligat al capitalisme del benestar i al fordisme. La que ha entrat en crisi, potser de manera definitiva, és la "societat salarial". El món del treball remunerat va deixant de ser l'espai de fixació i control social fonamental, així com la font essencial de cohesió i solidaritat social; les relacions socials van sent reemplaçades, sovint, per relacions socials premodernes, és a dir, aquelles en què es depèn de persones i no de regles, i el treballador s'individualitza en el procés de treball.

Així, la mà d'obra tendeix a dividir-se en dues grans categories: un nucli central relativament reduït, compost per assalariats permanents i a temps complet, amb gran capacitat de mobilitat i adaptabilitat; i al seu entorn es troba un nombre molt abundant i creixent de treballadors *perifèrics* (precaris, "falsos autònoms", temporals...). Una de les conseqüències és que també es dissolen els processos identitaris, d'identificació i pertinença que els treballadors havien anat desenvolupant al voltant d'organitzacions socials com el sindicat i la mateixa empresa. En definitiva, allò que estaria succeint és molt més que la destrucció d'un certa quantitat de llocs de treball producte de les diferents conjuntures econòmiques. Més enllà de les cícliques oscil·lacions del mercat de treball, ens

trobaríem davant la progressiva desaparició de la mateixa “ocupació salarial” (“llocs de treball” substituïts per “situacions de treball”), de manera que el treball i tot allò que s’ha desenvolupat i organitzat al seu voltant van perdre la seva vella funció social. Totes torna temporal, divers, efímer, insegur, precari, com el mateix treball (Carnoy, 2002; Castel, 2009).

Tot aquest conjunt de canvis cal situar-los en el marc general del trànsit cap a una societat postindustrial. Els sociòlegs del treball han analitzat el tema des de la perspectiva del pas del fordisme al postfordisme. En la dècada dels setanta, la fi del creixement econòmic de la *golden age* del capitalisme del benestar, portà les empreses a seguir dues vies paral·leles i complementàries per generar una nova fase d’acumulació de capital: la conquesta de porcions de mercat suplementàries i la renovació accelerada de la gamma de les seves produccions. L’un i l’altre camí van implicar el final del sistema de producció fordista. La competitivitat va passar no ja a dependre, com en el passat, de les economies d’escala obtingudes per la producció en gran sèrie, sinó de la capacitat de produir una varietat creixent de productes, en terminis cada cop més curts, en quantitats reduïdes i a preus més baixos. El creixement ha passat de ser quantitatiu a qualitatiu. Ser competitiu s’ha convertit en sinònim de mobilitat i fluïdesa, de ser capaç d’anticipar i respondre amb rapidesa a la creixent diversitat de la demanda. Per tant, tota rigidesa es converteix en un obstacle i la rigidesa és un dels components centrals del sistema fordista.

Durant els anys vuitanta del segle passat, vam assistir al desenvolupament de la *lean production* i amb ella del postfordisme. El nou model es caracteritza per unes estructures de gestió més horitzontals, per acabar amb la clàssica separació taylorista entre els qui pensaven i els qui treballaven i per la seva necessitat d’un major grau d’autoorganització del treballador, per aconseguir la flexibilitat necessària per ajustar amb rapidesa la producció a la demanda. Si, abans, del que es tractava era de convertir els treballadors en una mena d’apèndix de la maquinària, encotillats en jeràrquiques i rutinàries cadenes de producció, en les quals la creativitat es convertia en desordre, ara resulta necessari gairebé tot el contrari: se’ls exigeix iniciativa, aportar idees, mobilitzar totes les seves aptituds i actituds, compromís, flexibilitat i formació constant.

Tot es torna temporal, divers, efímer, insegur, precari, com el mateix treball

El canvi postfordista pot engendrar una nova fase d’una més gran autonomia, fins i tot d’una certa reapropiació del treball per part dels treballadors, però almenys de moment, els indicis que tenim no apunten en aquesta direcció, com ja hem apuntat anteriorment. L’emancipació és més virtual que real; l’autonomia es veu limitada per mecanismes reforçats de control social i per la configuració de noves formes de prestació personal en una mena de “refeudalització” de les relacions socials i la suposada millora de les condicions de vida i de treball es veu compromesa per la segmentació creixent del mercat laboral, per un impacte dualitzador en l’estructura social i pel creixement de la pobresa. Segurament el treball mai no havia estat tan decisiu com ara en la creació de valor, però això no implica un més gran benestar per als treballadors; al contrari, aquests són cada cop més vulnerables i aïllats en la nova empresa-xarxa i veuen com no poques de les conquestes socials es dilueixen.

Però aquest deteriorament – general, però no generalitzable- no és atribuïble a la societat postindustrial per ella mateixa. Un cop més, la variable explicativa es troba en les polítiques que es desenvolupin. Anar per un o altre camí dependrà dels diversos contextos històrics, econòmics i culturals i, sobretot, de la correlació de forces existent. En cada territori aquesta és diferent, però en general el trànsit a economies postindustrials s'està fent en una situació de profunda feblesa de la capacitat de pressió de les classes treballadores. El neoliberalisme, més o menys matisat que ha dominat l'escenari mundial en les últimes dècades, s'alimenta d'aquest nou escenari, alhora que l'amplia i legítima.

Les clàssiques
polítiques de
benestar
desenvolupades
sobre la base del
treball assalariat
deixarien de tenir
sentit

Si el diagnòstic és correcte, les clàssiques polítiques de benestar desenvolupades sobre la base del treball assalariat deixarien de tenir sentit. D'aquí, que no pocs hagin plantejat la urgent necessitat d'anar més enllà de la lògica de la societat del treball remunerat ja que intentar ressuscitar-la, segons ells, resultaria inútil. Aquest no és el lloc per entrar en un ja llarg, tot i que decisiu, debat sobre si és possible tornar-hi o no, però sí de destacar que el món que sorgeix de la “metamorfosi de l'assalariat” és un món de diversitat i de profunda desigualtat. És cert que l'homogeneïtat de la classe treballadora mai no ha existit i només ha estat un mite mobilitzador i legitimador del moviment obrer, i la igualtat ha estat molt lluny de ser una realitat en els països amb Estat del benestar, inclosos, malgrat el seu igualitarisme normatiu, els escandinaus. Però en la situació actual, en la qual flexibilitat es fa confondre interessadament amb *flexibilització* dels mercats laborals, el treball precari es torna la norma i no l'excepció, els drets socials són presentats pels centres de poder com un obstacle per al creixement econòmic, la inestabilitat i la inseguretat es tornen amenaces fundades i la promoció i la cohesió socials són cada cop més precàries, la societat industrial i fordista del capitalisme del benestar sembla en contrast un llunyà món on les expectatives de cohesió i promoció socials tenien, amb tots els matisos que es vulgui, fonament (Amin, 1994; Castel, 2009; Gorz, 2004).

En tot cas, totes les dades confirmen una important transformació dels mercats de treball. I si aquests ja no són allò que eren, tampoc no poden ser-ho els Estats del benestar. Per tant, resulta imprescindible reformar les polítiques laborals i d'ocupació i els règims de protecció social i desenvolupar polítiques d'inclusió adequades als nous riscos i eixos de desigualtat. La qual cosa constitueix un repte no només per als polítics i els diferents agents socials, sinó també per als professionals de l'acció social (Esping-Andersen, 2002; Castles, 2004).

Però no solament van canviant les estructures ocupacionals i les relacions socials, un altre dels fonaments sobre els quals es va construir l'Estat del benestar també experimenta una profunda transformació: la família.

Per una banda, assistim a l'aparició de noves i múltiples formes de convivència; per l'altra, les relacions familiars s'individualitzen i la tradicional família patriarcal cada cop pertany més al passat. La conseqüència és que les famílies, en termes generals, perden pes assistencial i es troben més desprotegides. Circumstància especialment greu en règims de benestar com l'espanyol, caracteritzats per un important *familisme*, és a dir, pel fet d'emfasitzar institucionalment que el pes

de la regulació i organització de la cobertura de benestar recau més en la família que en el mercat o l'Estat, de manera que la família es converteix en la coprotagonista explícita de les polítiques socials i en una mena de cambra de compensació, alhora que es constitueix com la font principal de provisió davant les necessitats socials (Abrahamson, 1995).

En aquest context, el creixent envelliment de la població en un marc general de descens de la natalitat i augment de l'esperança de vida, comporta nous i importants riscos socials. El problema no és només qüestió de garantir el manteniment del sistema assegurador, el qual, no cal oblidar, significa bona part de la despesa social i és un dels fonaments nuclears de l'Estat del benestar, sinó també, d'oferir serveis públics per fer front a les renovades i ampliades necessitats d'autonomia i qualitat de vida. Ja no es pot responsabilitzar principalment, sigui de manera activa o passiva, les famílies –és a dir les dones en el si de la família– de tenir cura de les persones grans o dels nens en els seus primers anys.

Si en la societat industrial, la família patriarcal i la divisió sexual del treball van tenir un paper decisiu en la preservació de la cohesió social, en el món postindustrial la situació és ben diferent. La massiva incorporació de dones al mercat de treball remunerat i un cert canvi de valors, són dos dels principals factors que incideixen en la transformació dels models familiars i en les desigualtats de gènere. I no es pot oblidar que l'Estat del benestar clàssic es va construir, en uns països més que en altres, sobre la base d'una visió determinada del rol de la dona, aquella que la reclou en l'àmbit domèstic dedicada a tasques de reproducció social, de manera que les seves polítiques socials van tendir a interioritzar o a mantenir explícitament la preexistent divisió sexual del treball (Pateman, 1988).

Són imprescindibles, per tant, polítiques de gènere que no contribueixin a cronificar la diferència com a desigualtat, com també són bàsiques polítiques familiars que parteixin d'una perspectiva igualitària i no es dediquin a traspassar a les famílies els costos de reproducció social i polítiques de vellesa que vagin més enllà de limitar-se a garantir rendes i situïn la jubilació en la perspectiva més àmplia del cicle vital (Esping-Andersen, 2008; Gornick i Meyers, 2003).

Canvis en els mercats de treball, canvis en les estructures familiars i també canvis polítics i ideològics. En els últims temps, les demandes i les formes de participació que havien caracteritzat la modernitat s'estan transformant notablement: a les reivindicacions materials clàssiques se'n hi afegeixen altres de tipus postmaterial com les del dret a la diferència, mentre que els partits i els sindicats van perdent el paper central que abans exercien, fruit de l'emergència de nous i diversos actors polítics i socials i de vies d'acció col·lectiva. I tot això succeeix en un context en el qual els paradigmes sobre els que s'havien construït els règims de benestar sofreixen una intensa sacsejada, mentre l'individualisme pren renovats impulsos i la incertesa, personal i col·lectiva, torna a convertir-se en una amenaça (Rosanvallon, 1998). Allò que està sobre la taula, no és un mer debat tècnic ni l'efecte d'unes determinades polítiques, sinó la cultura política del benestar i, per extensió, el mateix disseny de la societat.

La família es converteix en la coprotagonista explícita de les polítiques socials i en una mena de cambra de compensació

En un context de
profundes
transformacions
de les famílies i
dels mercats de
treball, models
familistes i
dualitzadors com
l'espanyol tenen i
tindran més
dificultats

Aquest conjunt de dimensions de canvi afecten tots els països europeus, però es manifesten amb intensitats i impactes diferents en relació amb cada context. Aquí, també, la diversitat es torna norma. No hi ha dubte que podem parlar d'un model social europeu amb característiques pròpies, però això no impedeix que en el seu interior hi hagin diferències, i algunes importants. I encara que, tampoc en això, no hi ha un consens científic, resulta possible afirmar que, malgrat que els problemes són comuns, les respostes i els resultats no ho són. Dit d'una altra manera, es pot argumentar que el pas a una societat postindustrial va sent institucionalment dependent de les diferents trajectòries. Els diferents tipus de règims de benestar modelen les estratègies polítiques, incloses les de reforma de l'Estat del benestar. Així, per exemple, estudis empírics han mostrat que les retallades en polítiques socials són més fàcils en Estats del benestar liberals que en socialdemòcrates. De la mateixa manera, que també podem concloure que en un context de profundes transformacions de les famílies i dels mercats de treball, models *familistes* i dualitzadors com l'espanyol tenen i tindran més dificultats (Esping-Andersen, 1990 i 1999; Pierson, 2001; Sabater, 2006).

Reptes i oportunitats

La realitat sempre ha estat diversa i els éssers humans no han estat mai uniformes, malgrat que l'Estat modern i les utopies totalitàries ho hagin intentat amb intrepidesa. La diversitat és un component intrínsec de la condició humana, com qualsevol educador sap perfectament, tot i que només sigui per l'experiència. Però en aquesta qüestió, almenys, el grau sí que importa. I encara que no tenim cap instrument de mesura veritablement útil, tots els indicis permeten afirmar que el nostre és un món molt més divers que el de només fa cinquanta anys, i tot indica que cada cop ho serà més, malgrat que també, i alhora, interaccionarem entre els habitants del planeta amb una més gran freqüència i fluïdesa. És evident que podem recórrer el món i, gairebé arreu, trobarem les mateixes cadenes de roba o alimentació, veure les mateixes pel·lícules, consultar el nostre correu electrònic o pagar amb la nostra targeta de crèdit i, fins i tot, participar en una videoconferència amb persones que es troben a milers de quilòmetres d'on som nosaltres. Milions de persones en tot el planeta poden seguir, alhora, un mateix espectacle esportiu o ser fans del mateix cantant. Però això no significa que siguem un sol món. Com hem vist, la nostra societat és global però també local, el poder tendeix a concentrar-se però alhora les xarxes i els seus diferents nodes exigeixen polítiques més descentralitzades. El repte és enorme, perquè compaginar els diferents nivells d'actuació i competència no és gens fàcil. Però també és una oportunitat perquè ens pot permetre desenvolupar actuacions i polítiques més plurals, més participatives, més eficaces, més alliberadores, més justes. És cert que també pot succeir allò contrari, i si analitzem les conseqüències de la gestió neoliberal del pas a una economia i una societat postindustrials i globals no hi ha molt fonament per a l'optimisme.

Però un cop més tot dependrà de la correlació de forces i poders, de la nostra capacitat per articular accions socials que no es limitin a assistir, a reproduir i

legitimar la realitat existent. El marc general d'actuació ve donat per la inexcusable necessitat d'impulsar un nou pacte social que permeti redissenyar l'Estat del benestar de la societat industrial i adaptar-lo a les exigències del nou escenari postindustrial i global. Un nou acord a partir del qual implementar polítiques laborals que no vulguin confondre flexibilitat amb pèrdua de protecció social; polítiques educatives que no siguin mers apèndixs de les necessitats fluctuants del mercat; polítiques sanitàries que no converteixin el dret a la salut en gairebé una mercaderia; polítiques de gènere que veritablement introdueixin la igualtat des de la diferència en tots els racons, inclosos els domèstics; polítiques de gestió de la diversitat cultural que entenguin la integració com acomodació i no com assimilació; polítiques del cicle vital que de manera efectiva generin autonomia; polítiques econòmiques i socials que responguin al doble desafiament global i local; polítiques contra l'exclusió que no es queden en el simple assistencialisme; polítiques de cooperació per al desenvolupament que no el converteixen en una versió modernitzada de l'antiga beneficència; polítiques transparents i democràtiques en el seu disseny, posada en marxa i avaluació. És a dir, polítiques que permetin continuar amb l'encara més que necessària lluita per una societat més justa, en la qual totes les persones puguin fer front a les seves necessitats i desenvolupar els seus projectes vitals. Per a això cal reformar profundament l'Estat del benestar del segle XX. Per a això és prescindible repensar l'acció social en el marc d'un món canviant i cada cop més divers i conscient d'aquesta diversitat. Les condicions objectives no són les millors, és veritat, però al cap i a la fi sabem gràcies a la història (i a Marx) que tot allò sòlid s'esvaeix en l'aire.

El marc general d'actuació ve donat per la inexcusable necessitat d'impulsar un nou pacte social i adaptar-lo a les exigències del nou escenari postindustrial i global

Jordi Sabater

Professor de Política Social (EUTSES-FPT Universitat Ramon Llull,
Barcelona)

Anne-Margrethe Sønneland

Professora de Política Social (*Diakonhjemmet University College*, Oslo)

Bibliografia

Abrahanson, P. (1995), "Regímenes europeos del bienestar y políticas sociales europeas: ¿Convergencia de solidaridades?" a Sarasa, S. y Moreno, L. (comps.), *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. CSIC. Madrid.

Adelantado, J.; Gomà, R. (2000), "El contexto: la reestructuración de los regímenes de bienestar europeos" a Adelantado, J. (Coord.) (2000), *Cambios en el Estado del Bienestar*. Icaria. Barcelona.

Amin, A. (ed.) (1994), *Post Fordism: A Reader*. Blackwell. Cambridge.

Barber, B. (1995), *Jihad vs. McWorld*. Times Books. New York.

Bauböck, R.; Heller, A.; Zolberg, A.R. (eds.) (1996), *The Challenge of Diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Avebury. Aldershot.

Bauman, Z. (1998), *Globalization: The Human Consequences*. Columbia University Press. New York.

Bauman, Z. (2000), *Liquid Modernity*. Polity Press. Cambridge.

- Bauman, Z.** (2001), *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press. Cambridge.
- Bauman, Z.** (2004), *Wasted lives. Modernity and its Outcasts*. Polity Press. Cambridge.
- Beck, U.** (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage. Londres.
- Beck, U.** (1999), *What Is Globalization?*. Polity Press. Cambridge.
- Berger, P. L.; Huntington, S. P.** (ed.) (2002), *Many globalizations: cultural diversity in the contemporary world*. Oxford University Press. Oxford.
- Bourdieu, P.** (1998), *Contre-feux*. Liber-Raisons d'Agir. Paris.
- Carnoy, M.** (2002), *Sustaining the New Economy. Work, Family and Community in the Information Age*. Harvard University Press. Harvard
- Castel, R.** (2009), *La montée des incertitudes: Travail, protections, statut de l'individu*. Seuil. Paris.
- Castells, M.** (1996), *The Information Age. Economy, Society and Culture*. MA: Blackwell. Malden.
- Castles, F. G.** (2004), *The Future of Welfare State*. Oxford University Press. Oxford.
- Castles, S.; Davidson, A.** (2000), *Citizenship and Migration: Globalisation and the Politics of Belonging*. MacMillan. London.
- Eriksen, T. L.** (2001), "Globaliseringens vinnere og tapere", a Nærstad, A. (ed) *Globaliser kampen, globaliser håpet*. Utviklingsfondet. Oslo.
- Esping-Andersen, G.** (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen, G.** (1999), *The Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. Oxford.
- Esping-Andersen, G.** (2002), *Why we need a new Welfare State*. Oxford University Press. Oxford.
- Esping-Andersen, G.** (2008), *Families and the Revolution in Women's Roles*. DCPIS UPF. Barcelona.
- Favell, A.** (2001), *Philosophies of integration*. Palgrave. London.
- Ferguson, I.** (2008), *Reclaiming Social Work. Challenging Neo-Liberalism and Promoting Social Justice*. Sage. London.
- Ferguson, L.; Lavalette, M.** (2006), "Globalization and global justice: Towards a social work of resistance", *International Social Work*, 49 (3), 309-318.
- George, V.; Wilding, P.** (2002), *Globalization and Human Welfare*. Palgrave. London.
- George, V.; Wilding, P.; Page, R. M.** (2004), *Global Social Problems*. Polity Press. Cambridge.
- Giddens, A.** (1999), *Runaway World*. Profile. London.
- Glyn, A.** (2006), *Capitalism Unleashed: Finance, Globalization and Welfare*. Oxford University Press. London.
- Gornick, J.; Meyers, M.** (2003), *Families that Work: Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. Sage. New York.
- Gorz, A.** (2004), *Métamorphoses du travail*. Gallimard. Paris.
- Harvey, D.** (2005), *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press. Oxford.
- Held, D.** (1995), *Democracy and the Global Order*. Polity Press. Cambridge.
- Held, D.** (2003), *Cosmopolitanism: A Defence*. Polity Press. Cambridge.

- Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D.; Perraton, J.** (2006), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Polity. Oxford
- Held, D.; McGrew, A.** (2007), *Globalization/Antiglobalization*. Polity. Oxford.
- Held, D.; McGrew, A.** (eds.) (2007), *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Polity Press. Cambridge.
- Jones, A.** (2008), *Dictionary of Globalization*. Polity Press. Cambridge.
- Mooney, A.; Evans, B.** (2008), *The Globalisation: the Key Concepts*. Routledge. Oxford.
- Nordhaug, K.** (2002), "Globalisation and the State. Theoretical Paradigms" a *The European Journal of Development Research*, Vol. 14, Issue 1 June, pages 5 – 27.
- Ohmae, K.** (1995), *The End of the Nation-State*. Simon and Schuster. New York.
- Pateman, C.** (1988), "The Patriarcal Welfare State" a Pateman, C.: *The Disorder of Women*. Polity Press. Cambridge.
- Pierson, P.** (ed.) (2001), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford University Press. Oxford.
- Ray, L.** (2007), *Globalization and everyday life*. Routledge. London.
- Rifkin, J.** (1995), *The End of Work*. Putman. New York.
- Ritzer, G.** (2002), *McDonalitzation: The Reader*. Sage. New York.
- Robertson, R.** (1992), *Globalization. Social Theory and Global Culture*. Sage. London.
- Rosanvallon, P.** (1998), *La nouvelle question sociale. Repenser l'État-providence*. Seuil. Paris.
- Rosenau, J. N.; Czempiel, E.-O.** (1992), *Governance Without Government: Order and Change in World politics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Sabater, J.** (2005), "Globalització, territori i identitat" a Gallifa, J i Piqué, J. M. (eds.), *Les identitats i els drets col·lectius*. Raima-URL. Barcelona.
- Sabater, J.** (2006), "The Social Welfare Regimes in Europe" a Littlechild, B.; Erath, P. i Keller, J. (eds.), *De – and Reconstruction in European Social Work*. ISIS. Eichstätt.
- Sabater, J.** (2007), "Immigration in Multinational States: the case of Catalonia" a *Le Travail social face au racisme. Intervention sociale, ethnicité et lutte contre le racisme en Europe*. IDS. Rouen.
- Sabater, J.** (2009), "Té futur el model social europeu?", *Idees*, n. 8, 55-69 pp.
- Sassen, S.** (2001), *The Global City*. Princeton University Press. Princeton.
- Sassen, S.** (2007), *A Sociology of Globalization*. Norton. New York.
- Singer, P.** (2004), *One World: The Ethics of Globalization*. Yale University Press. New Haven/London.
- Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M.** (eds) (2001), *Globalization and European Welfare States*. Palgrave. London.
- Taylor-Gooby, P.** (ed.) (2004), *New Risks, New Welfare: The transformation of European Welfare State*. Oxford University Press. Oxford.
- Touraine, A.** (2005), *Un nouveau paradigme. Per comprendre le monde d'aujourd'hui*. Fayard. Paris.
- Zapata, R.** (2004), *Multiculturalidad e inmigración*. Editorial Síntesis. Madrid.

